
ՀԻՆ ՈՒ ՆՈՐ ՏՈՄԱՐՆԵՐԻ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ
ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ ԾՆՆԴՅԱՆ ԱՄՍԱԹՎԻ ՀԱՐՑԸ
1910–1930-ԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ *

ՀԱՄՈ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ

Բանալի բառեր՝ Հովհաննես Թումանյան, Նվարդ Թումանյան, Թիֆլիս, Երևան, հորեյան, Հուլյան տոմար, Գրիգորյան տոմար, բանաստեղծ, կենսագրություն:

Հայտնի է, որ Հուլիոս Կեսարի կողմից հաստատված օրացույցի (Հուլյան տոմար) գործածության ընթացքում առաջ եկած սխալն ուղղելու՝ ավելացած 10 օրվա տարբերությունը չեզոքացնելու նպատակով Հռոմի Գրիգորիոս XIII պապը 1582 թ. փետրվարի 24-ին հատուկ բուլլա (հրաման) հրապարակեց, որի համաձայն հոկտեմբերի 4-ին հաջորդող օր հայտարարվեց ոչ թե հոկտեմբերի 5-ը, այլ 15-ը: Նոր տոմարը պապի անունից ստացավ “Գրիգորյան” անվանումը: Այդ թվականից սկսած Եվրոպայի կաթոլիկ պետությունները մեկը մյուսի հետևից սկսեցին գործածել նոր տոմարը (կրոնական այլ ուղղությունների ներկայացուցիչներն այս հարցում որոշակի վերապահ մտեցում ունեին): Հաջորդ տասնամյակներում ու հարյուրամյակներում նրանց հետևեցին տասնյակ երկրներ: Որոշ պետություններ Հուլյան տոմարից հրաժարվեցին միայն XX դ.: Այս ընթացքում Հուլյան (հին) և Գրիգորյան (նոր) տոմարների միջև եղած տարբերությունը հասավ մինչև 13 օրվա: Այսպես՝ եթե XVI–XVII դդ. երկու օրացույցների տարբերությունը 10 օր էր, ապա XVIII դ. դարձավ մինչև 11 օր, XIX դ.՝ մինչև 12 օր, XX դ.՝ մինչև 13 օր, իսկ XXII դ.՝ կղառնա մինչև 14 օր¹:

Խորհրդային Ռուսաստանում Գրիգորյան տոմարը գործածության մեջ դրվեց 1918 թ. փետրվարի 14-ից, իսկ Ռուսական կայսրության երբեմնի մաս Անդրկովկասում՝ մայիսի 1-ից: Երկրամասի օրենսդիր մարմնի՝ Անդրկովկասյան սեյմի ապրիլի 13-ի նիստում քննարկվեց կառավարության առաջարկը՝ շտապ կարգով հաստատել նոր տոմարին անցնելու մասին Ներքին գործերի նախարարության ներկայացրած օրինագիծը: Հիմնական զեկուցողը սեյմի անդամ, իրավաբան Գ-

* Ընդունվել է տպագրության 04. VI. 2019 թ.: Գրախոսվել է 19. VI. 2019 թ.

¹ Հ. Ս. Բադալյան. Օրացույցի պատմություն, Երևան, 1970, էջ 160–168, Շ. Մ. Селешников. История календаря и хронология. М., 1977, с. 69–75.

ևորգ Խատիսյանն էր (բանաստեղծ Հովհաննես Թումանյանի փեսան): Առաջարկն առանց էական ընդդիմության ընդունվեց, որով գործող Հուլյան տոմարի փոխարեն Անդրկովկասի տարածքում անցում կատարվեց Գրիգորյան տոմարին. ապրիլի 17-ի, գիշերվա ժամը 12.00-ին հաջորդող օր համարվեց ոչ թե ապրիլի 18-ը, այլ մայիսի 1-ը²: Անդրկովկասյան կառավարության Ներքին գործերի նախարար Նոյ Ռամիշվիլու ստորագրած “Անդրկովկասում նոր տոմար մտցնելու մասին” օրենքը շրջաբերականի տեսքով ուղարկվեց երկրամասի նահանգային կենտրոններ (այդ թվում՝ Երևան)³:

Փաստորեն, Հայաստանի տարածքում ևս 1918 թ. անցում կատարվեց նոր՝ Գրիգորյան տոմարին: Չնայած այս ակնհայտ հանգամանքին՝ հայկական խորհրդային հանրազոհտարանում նշված է, որ Հայաստանում նոր տոմարին անցումը տեղի է ունեցել “սովետական կարգեր հաստատվելուց հետո”⁴: Այս սխալը տեղ է գտել նաև “Վիքիպեդիա”-ի հայկական տարբերակում⁵:

Անդրկովկասի ողջ տարածքում նոր տոմարին անցումը միաժամանակ չկատարվեց: Եթե անդրկովկասյան պետությունների մայրաքաղաքներում (Թիֆլիս, Բաքու, Երևան) շատ արագ գործածության մեջ մտավ նոր տոմարը⁶, ապա որոշ ծայրագավառներում (այդ թվում՝ Սյունիքում և Արցախում) դեռևս շարունակում էին գործածել հին տոմարը, որոշները իրար հետ շփոթում էին հինն ու նորը: Համապատասխան մասնագետների բացակայության պատճառով Անդրկովկասում տոմարական մասնագիտական հաշվարկներ չէին կատարվում, թույլ էր նաև Եվրոպայի հետ կապը՝ գոյություն ունեցող հաշվումներին ծանոթանալու համար: Այս ամենի հետևանքով հանրային լայն շրջանակներին հայտնի չէր, որ բոլոր դեպքերում չէ որ անհրաժեշտ է հին և նոր տոմարների տարբերությունը 13 օր համարել: Եթե XX դ. առաջին երկու տասնամյակներում տեղի ունեցած իրադարձությունները նոր տոմարով թվագրելիս տարակարծություն չէր լինում (հայտնի էր, որ անհրաժեշտ է ընդամենը 13 օր ավելացնել), ապա 1900 թ. նախորդած իրա-

² Закавказский сейм. Стенографический отчетъ (сессия первая, заседание двадцать пятое, 13-го апреля), Тифлис, 1918, с. 30–34; “Մշակ” (Թիֆլիս), 15. IV. 1918:

³ Հայաստանի ազգային արխիվ (այսուհետև՝ ՀԱԱ), ֆ. 203, ց. 1, գ. 28, թ. 3:

⁴ Հայկական սովետական հանրազոհտարան, հ. 12, Երևան, 1986, էջ 53:

⁵ <https://hy.wikipedia.org/wiki/%D4%B3%D6%80%D5%AB%D5%A3%D5%B8%D6%80%D5%B5%D5%A1%D5%B6%D6%85%D6%80%D5%A1%D6%81%D5%B8%D6%82%D5%B5%D6%81> (այցելությունը՝ 29. 03. 2019 թ.):

⁶ Անդրկովկասում հրատարակվող հայկական հիմնական պարբերականները ևս մայիսի 1-ից (ապրիլի 18) սկսեցին գործածել Գրիգորյան տոմարը: Ի դեպ, դեռևս մարտի 18-ի համարից Թիֆլիսի “Հորիզոն”-ը Հուլյան տոմարին զուգահեռ գործածում էր Գրիգորյան տոմարը, իսկ արդեն մայիսի 1-ից լիարժեք անցավ վերջինին:

դարձությունների պարագան (այդ թվում՝ անհատների ծննդյան ամսաթվերի որոշման հարցը) համեմատաբար խնդրահարույց էր: Նույնիսկ անդրկովկասյան հանրապետությունների մայրաքաղաքներում (անգամ՝ Թիֆլիսում) հոբելյանական իրադարձությունների տոմարական հաշվումներում սխալներ էին թույլ տրվում: 12 օրվա փոխարեն հաճախ 13 օր էին գումարում: Այս իրողությունը վերաբերում է նաև Ամենայն հայոց բանաստեղծ Հովհաննես Թումանյանի 50-ամյակի տոնակատարություններին: Վերոհիշյալ փաստն ուշագրավ է նաև այն առումով, որ, ինչպես տեսանք, Անդրկովկասում նոր տոմար մտցնելու հարցում գործուն մասնակցություն էր ունեցել բանաստեղծի փեսան՝ Գ. Խատիսյանը, ով ենթադրելի է՝ տոմարական հաշվումների վերաբերյալ առավել տեղեկացված անձանցից պետք է լիներ: Մակայն նա 1919 թ. պաշտոնավարում էր Երևանում:

Հայ առաքելական եկեղեցու Վրաստանի և Իմերեթի Հայոց վիճակային կոնսիստորիայի Լոռու՝ Դսեղ, Մարց և Քարինջ գյուղերի՝ 1869 թ. չափաբերական մատյանում արձանագրված է, որ Սսյան (հետագայում՝ Թադեոս քահանա) և Սոնա Թումանյանների որդի Հովհաննեսը ծնվել է փետրվարի 7-ին, մկրտվել՝ փետրվարի 15-ին (հասկանալի է, հին տոմարով): Կնքահայրն Արսեն Հովսեփյանն էր, մկրտության խորհուրդը կատարել էր Զաքարիա քահանա Եզանյանը⁷: Ըստ այդմ՝ Հովհ. Թումանյանի ծննդյան օրը (իբրև XIX դ. տեղի ունեցած իրադարձություն) նոր տոմարով պետք է նշվեր փետրվարի 19-ին: Մակայն բանաստեղծի ծննդյան 50-ամյակը Թիֆլիսում, ուր բնակվում էր նա, տոնվել է փետրվարի 20-ին:

Հայտնի փաստ է, որ Ամենայն հայոց բանաստեղծը ծննդյան տարեդարձը նշելու սովորություն չի ունեցել: Ժամանակակիցներից իրավաբան, հրապարակախոս, “Закавказское Слово” թերթի նախկին աշխատակից Վարդգես Ահարոնյանը հիշում է՝ թերթի խմբագրակազմի անդամ Մամիկոն Գևորգյանը մտապահելիս է եղել, որ 1919 թ. փետրվարի 20-ին լրանում է Հովհ. Թումանյանի 50-ամյակը: Հենց նա էլ առաջարկել է թերթի՝ այդ օրվա համարը նվիրել բանաստեղծի հոբելյանին⁸: Պարբերականի՝ փետրվարի 20-ի համարի ծավալի շուրջ կեսը “Հովհաննես Թումանյան. ծննդյան 50-ամյակը (1869 – 7/20 փետրվարի 1919)” խորագրի ներքո նվիրված է բանաստեղծի հոբելյանին: Այստեղ հրապարակումներ ունեն ռուս բանաստեղծ Սերգեյ Գորոդեցկին, վրացի գրող-հրապարակախոս Լևան Կիպիանին, Վ. Ահարոնյանը⁹: Փաստորեն, կարելի է կարծել, որ Թումանյանի լավ բարե-

⁷ ՀԱԱ, ֆ. 53, ց. 5, գ. 3, թ. 24 շրջ.–25:

⁸ Վ. Ա հ ա ր ո ն ե ա ն. Յովհաննես Թումանյան. մարդը և քաղաքացին, Բոստոն, 1936, էջ 159–160:

⁹ “Закавказское Слово” (Тифлис), 20. II. 1919. Տե՛ս նաև՝ Ա. Յ ա к а р я н. О праздновании 50-летия Ованеса Туманяна в Тифлисе – ИФЖ, 2019, № 1, с. 210–222.

կամ Մ. Գևորգյանը նրա ծննդյան տարեդարձը ոչ ճիշտ օր տոնելու ավանդույթի հիմնադիրներից է: Վերջինս մեկ տասնամյակ անց ընդգրկվեց նաև բանաստեղծի 60-ամյակը տոնող ՀՄԽՀ պետական հանձնաժողովի կազմում:

Ի դեպ, Թիֆլիսի հայկական թերթերից առնվազն երկուսը ևս իրենց փետրվարի 20-ի համարները նվիրել են Հովհ. Թումանյանի հոբելյանին: Այսպես՝ «Մշակ»-ի՝ 1919 թ. փետրվարի 20-ի համարում (պարբերականի 4 էջից 3-ը նվիրված է բանաստեղծի մեծարմանը) գրված է. «Այսօր լրանում է յիսուն տարին այն մարդու, որի գլուխը վաղաժամ ալեհեր է դարձել, իսկ հոգին մնում է միշտ արի: Դա բանաստեղծ Յովհ. Թումանյանն է, բանաստեղծ՝ առանց որակումների»: Բսկ թերթի հաջորդ փետրվարի 21-ի համարում մանրամասն տեղեկատվություն է հրատարակված բանաստեղծին նվիրված հոբելյանական հանդեսների մասին¹⁰: Հավելենք, որ Թիֆլիսի «Ժողովրդի ձայն» թերթը ևս 1919 թ. փետրվարի 20-ի համարը գրեթե ամբողջովին նվիրել էր Հովհ. Թումանյանին¹¹: Փաստորեն, Անդրկովկասի երբեմնի կենտրոն Թիֆլիսում այդ օրերին հայ մտավորականների շրջանում նույնիսկ կասկած չի եղել, որ 1869 թ. փետրվարի 7-ը նոր տոմարով պետք է լինի ոչ թե փետրվարի 20-ը, այլ՝ 19-ը:

Այսպիսով՝ միանշանակ է, որ Հովհ. Թումանյանի կենդանության օրոք՝ նրա 50-ամյակի օրերին, նոր տոմարով իր ծննդյան ամսաթիվ են համարել փետրվարի 20-ը: Ուստի բանաստեղծին ուղղված շնորհավորանքներն ու տոնական հանդեսները սկսվել են այդ օրը և շարունակվել հաջորդ ամիսներին:

1929 թ. Ամենայն հայոց բանաստեղծի 60-ամյակի տոնակատարությունների (արդեն՝ հետմահու) ժամանակ¹² ևս կարծես հարց չի առաջացել, թե գուցե՞ նոր տոմարով փետրվարի 20-ը չէ նրա ծննդյան օրը: Ընդհակառակը, արխիվային փաստաթղթերի և պարբերական մամուլի ուսումնասիրությունից տեսնում ենք, որ նրա ծննդյան ամսաթիվ է համարվել փետրվարի 20-ը: Այսպես՝ գավառային լուսավորության բաժիններին ուղղված Խորհրդային Հայաստանի լուսավորության ժողովմատի սոցիալական դաստիարակության գլխավոր վարչության՝ 1929 թ. փետրվարի 5-ի և Երևանի դպրոցներին ուղղված քաղաքի լուսավորության բաժնի փետրվարի 18-ի շրջաբերականներում ուղղակի արձանագրվում էր, որ ժողովրդական մանկական գրող Հովհ. Թումանյանի ծննդյան 60-ամյակը նոր տո-

¹⁰ «Մշակ», 21. II. 1919:

¹¹ «Ժողովրդի ձայն» (Թիֆլիս), 20. II. 1919:

¹² Հովհ. Թումանյանի ծննդյան 60-ամյա տարեդարձը կատարող պետական հանձնաժողովը՝ լուսժողովում Ասքանազ Մռավյանի ղեկավարությամբ, 1929 թ. հունվարի 19-ին որոշում էր կայացրել փետրվարի 19-26-ը համարել բանաստեղծի հիշատակին նվիրված հատուկ շաբաթ (տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 122, ց. 1, գ. 217, թ. 5 և շրջ.):

մարով լրանում է “սույն թվի փետրվարի 20-ին”¹³: “Խորհրդային Հայաստան” պաշտոնաթերթը ևս բանաստեղծի հորեյանին նվիրված հատուկ համարը հրատարակել է փետրվարի 20-ին¹⁴: Նույն փետրվարի 20-ին է բացվել Հանրային գրադարանի և Պետական թանգարանի համատեղ հորեյանական ցուցահանդեսը՝ նվիրված բանաստեղծին: Այդ օրը Հանրային գրադարանի մանկական ընթերցասրահում Հովհ. Թումանյանի մասին զեկուցում է կարդացել ճանաչված մանկավարժ Միմակ Սահակյանը¹⁵:

Այդուհանդերձ, նշյալ փաստը, մեղմ ասած, զարմանք է հարուցում: Բանն այն է, որ արդեն 1925 թ. հրատարակվել էր օրացույցի պատմության վերաբերյալ խորհրդային ճանաչված մաթեմատիկոս, աստղագետ Նաում Բդելսոնի աշխատությունը, որտեղ մանրամասն անդրադարձ էր կատարվել նաև Գրիգորյան տոմարին, այդ թվում՝ պատմական տարբեր ժամանակափուլերի դեպքում հին ու նոր տոմարների միջև գոյություն ունեցող օրերի տարբերություններին¹⁶:

Սակայն բոլոր դեպքերում չէ, որ իբրև Հովհ. Թումանյանի ծննդյան օր փետրվարի 20-ն է նշվել: Փաստերի համադրումից երևում է, որ 1920–1930-ականներին բանաստեղծի ժառանգներն ու կենսագրությանն անդրադարձողներն առավել հաճախ նրա ծննդյան օրը վկայակոչել են հին տոմարով: Այսպես՝ բանաստեղծի երկերի 1926 թ. հրատարակության անստորագիր առաջաբանում նրա ծննդյան ամսաթիվը (առանց այդ մասին նշելու) գրված է հին տոմարով՝ 1869 թ. փետրվարի 7¹⁷: Հովհ. Թումանյանի ծննդյան 70-ամյակին (1939 թ.) նախորդող տարիներին (այդ թվում՝ մահվան 15-ամյա տարելիցի օրերին) նրան նվիրված հրապարակումներում ծննդյան ամսաթիվն առավել հաճախ գործածվում էր հին տոմարով: Ասվածը վերաբերում է նաև բանաստեղծի դուստր Նվարդ Թումանյանի հրապարակումներին, այդ թվում՝ ճանաչված գրականագետ Արամ Ինճիկյանի հետ “Գրական թերթ”-ում հրատարակած համահեղինակային հոդվածին, ինչպես նաև հոր մանկությանն ու պատանեկությանը նվիրված աշխատության առաջին հրատարակությանը (1938 թ.)¹⁸: Բանաստեղծի ծննդյան ամսաթիվը նոր տոմարով վկայակոչ-

¹³ ՀԱՍ, ֆ. 122, ց. 1, գ. 217, թ. 12, ֆ. 133, ց. 1, գ. 1484, թ. 2:

¹⁴ “Խորհրդային Հայաստան” (Երևան), 20. II. 1929:

¹⁵ ՀԱՍ, ֆ. 122, ց. 1, գ. 217, թ. 3, ֆ. 133, ց. 1, գ. 1484, թ. 4:

¹⁶ Н. И. И д е л ь с о н. История календаря. Л., 1925, с. 81.

¹⁷ Հ ո Վ հ. Թ ո մ ա ն յ ա ն. Երկերի ժողովածու, Երևան, 1926, էջ III:

¹⁸ “Հոկտեմբերիկ” (Երևան), 1935, № 3–4, էջ 4, “Խորհրդային Հայաստան”, 23. III. 1938, “Պրոլետար” (Թիֆլիս), 23. III. 1938, “Բանվոր” (Լենինական), 23. III. 1938, “Գրական թերթ” (Երևան), 20. III. 1938, Ն. Թ ո մ ա ն յ ա ն. Թումանյանի մանկությունը և պատանեկությունը. 1869–1883, Երևան, 1938, էջ 5: Գրքի երկրորդ (փոփոխություններով) հրատարակությունում ևս բանաստեղծի ծննդյան ամսաթիվը գրված է միայն հին

չելու դեպքում էլ “փետրվարի 20” էր գրվում, ինչպես նրա բանաստեղծությունների և պատմվածքների ռուսերեն թարգմանության համար 1936 թ. փետրվարի 29-ին Ն. Թումանյանի պատրաստած հոր համառոտ կենսագրականում կամ Լենինականի “Բանվոր” թերթում հրատարակված բանաստեղծի անստորագիր կենսագրականում¹⁹: Փաստորեն, 1938 թ. դրությամբ “փետրվարի 19”-ը դեռևս չէր գործածվում:

Կարծում ենք, փետրվարի 19/20-ի “առեղծվածի” բացահայտման խնդրում վճռորոշ կարող է լինել բանաստեղծի դասեր՝ Ն. Թումանյանի ուսումնասիրություններին դիմելը, ով անգնահատելի ավանդ ունի հոր կենսագրության առաջին փուլի հետազոտման և հանրությանը ներկայացնելու գործում:

Ինչպես տեսանք, բանաստեղծի դուստրը հոր ծննդյան օրը նոր տոմարով նշելուց առավել հաճախ խուսափել է: Այս իրողությունը կարող է վկայել այն մասին, որ նա կարծիքներ ու հիմնավորումներ էր լսել (գուցե՞ իր համար ոչ ամբողջովին համոզիչ), որ XIX դ. տեղի ունեցած իրադարձությունների դեպքում հին և նոր տոմարների տարբերությունը 12 օր է: Ուստի առավել նպատակահարմար է համարել հոր ծննդյան ամսաթիվը գրել հին տոմարով:

Արդեն Հովհ. Թումանյանի ծննդյան 70-ամյակի առթիվ հրատարակած կենսագրական գրքում (այն սպագրության է հանձնվել 1939 թ. ապրիլի 9-ին) Ն. Թումանյանն ուղղակի գրում էր. “Թումանյանը ծնվել է 1869 թ. փետրվարի 7-ին (նոր տոմարով՝ փետրվարի 19-ին) Լոռու Դսեղ գյուղում մի նահապետական ընտանիքում”²⁰: Սա Հովհ. Թումանյանի ծննդյան օրը Գրիգորյան տոմարով փետրվարի 19-ը մատնանշող մեզ հայտնի ամենահին արձանագրումն է: Ցավոք, չի հաջողվել պարզել, թե ով է տոմարական հաշվումներ կատարելու սկզբունքների մասին 1938–1939 թթ. ընթացքում փաստարկված մոտեցում ներկայացրել բանաստեղծի դասերը՝ փարատելու նրա հնարավոր կասկածները²¹:

տոմարով (տե՛ս Ն. Թումանյան. Հովհաննես Թումանյանի մանկությունը, Երևան, 1946, էջ 21):

¹⁹ О. Туманян. Избранные стихи и проза. Тифлис, 1937, с. 9; “Բանվոր”, 20. II. 1938:

²⁰ Ն. Թումանյան. Հովհաննես Թումանյան (ծննդյան 70-ամյակի առթիվ), Երևան, 1939, էջ 15: Գրքի 1955 և 1983 թթ. հրատարակություններում կրկին բանաստեղծի ծննդյան օր է նշվում 1869 թ. փետրվարի 19-ը (տե՛ս նույնի՝ Հովհ. Թումանյան. մանկություն և պատանեկություն, Երևան, 1955, էջ 15, նույնի՝ Թումանյանի մանկությունը, Երևան, 1983, էջ 10):

²¹ Կարելի է ենթադրել, որ այդ անձը կարող էր տոմարագետ Հայկ Բաղայանը լինել, ով այդ տարիներին օրացույցի պատմության ուսումնասիրությամբ էր զբաղվում: Մեկ տարի անց՝ 1940 թ., հրատարակված նրա ուսումնասիրությունում ըստ դարերի մատնանշված է հին և նոր տոմարների տարբերությունը (Հ. Ս. Բաղայան. Օրացույցի պատմությունը, Երևան, 1940, էջ 46):

Փաստորեն, Ն. Թումանյանի նշյալ ուսումնասիրության լույս աշխարհ գալուց հետո արդեն մյուս հետազոտողները սկսեցին նոր տոմարով Հովհ. Թումանյանի ծննդյան օրը ընդունել փետրվարի 19-ը: Ի դեպ, բանաստեղծի թոռնուհի Իրմա Սաֆրազբեկյանը (ծնված 1933 թ.) ևս հիշում է, որ մանկության տարիներին իրենց ընտանիքում պապիկի ծննդյան օրը նշում էին փետրվարի 19-ին²²: Այդուհանդերձ, ինչպես երևում է, նույնիսկ բանաստեղծի 70-ամյակի տոնական օրերին դեռևս «փետրվարի 19»-ը համընդհանուր տարածում և ընդունելություն չէր գտել. երբեմն կրկին հին տոմարով «փետրվարի 7» էին գրում²³:

Հովհ. Թումանյանին նվիրված հոբելյանական հաջորդ իրադարձությունների ժամանակ (մասնավորապես՝ 75-ամյակի օրերին), ինչպես նաև նրան նվիրված ուսումնասիրություններում սկսեցին նոր տոմարով ծննդյան ամսաթիվ օգտագործել փետրվարի 19-ը²⁴: Իսկ բանաստեղծի 100-ամյակի տոնակատարությունների օրերին ոչ ոքի մտքով իսկ չէր անցնում դա կասկածի տակ առնել: Ավելին՝ նախկինում ավանդաբար հիշատակվող «նահապետական ընտանիք»-ի փոխարեն արդեն նշվում էր, որ Թումանյանը ծնվել է քահանայի ընտանիքում: Օրինակ՝ «Գրական թերթ»-ի համարներից մեկում կարդում ենք, որ Թումանյանը ծնվել է «1869 թվականի փետրվարի 19-ին, գյուղական քահանայի ընտանիքում»²⁵: Բանաստեղծի կենսագրության առաջին շրջանին նվիրված ուսումնասիրությունում Ա. Ինճիկյանը գրում էր. «1869 թ. փետրվարի 7-ին (ն. տ. 19-ին) ծնվել է Թումանյանը»²⁶:

Ն. Թումանյանի և Ա. Ինճիկյանի վերը հիշատակված աշխատությունները հաջորդ տասնամյակներում Ամենայն հայոց բանաստեղծի կենսագրությամբ հետաքրքրվող գրականագետների, պատմաբանների ու թումանյանասեր ընթերցող հանրության համար վստահելի աղբյուրներ են: Դրանով փետրվարի 19-ը համընդհանուր տարածում և ընդունելություն է գտել գիտական գրականությունում, հանրագիտարաններում ու դասագրքերում: Արդեն 2008 թ. Հայաստանի գրողների միության նախաձեռնությամբ հանրապետությունում այդ օրը նշվում է նաև իբրև գիրք նվիրելու օր:

²² Այս տեղեկությունը մեզ փոխանցել է թումանյանագետ Ս. Գ. Հովհաննիսյանը:

²³ «Ավանգարդ» (Երևան), 15. IV. 1939:

²⁴ Ն. Թումանյանը 1946 թ. Մոսկվայում տպագրված Հովհ. Թումանյանի ստեղծագործությունների նոր հրատարակության համար գրած կենսագրականում հոր ծննդյան ամսաթիվ է նշում 1869 թ. փետրվարի 7/19-ը (Օ. Туманян. Избранные произведения. М., 1946, с. 9):

²⁵ «Գրական թերթ», 28. II. 1969:

²⁶ Ա. Ինճիկյան. Հովհաննես Թումանյան. կյանքի և ստեղծագործության պատմությունը, 1869–1899, Երևան, 1969, էջ 53:

Այսպիսով 1918 թ. մայիսի 1-ից Անդրկովկասում նոր (Գրիգորյան) օրացույցին անցնելուց հետո տոմարական սխալ հաշվարկներ կատարելու պատճառով շուրջ երկու տասնամյակ նոր տոմարով Հովհ. Թումանյանի ծննդյան օր է համարվել 1869 թ. փետրվարի 20-ը, այլ ոչ թե՝ փետրվարի 19-ը: Այս պատճառով քանաստեղծի 50-ամյակն ու 60-ամյակը տոնվել են համապատասխանաբար 1919 թ. և 1929 թ. փետրվարի 20-ին: Տոմարական վերահաշվարկներից հետո Հովհ. Թումանյանի 70-ամյակի օրերին արդեն նոր տոմարով նրա ծննդյան ամսաթիվ սկսվեց ընդունվել փետրվարի 19-ը, ինչն արտացոլվեց այդ ժամանակ (1939 թ.) քանաստեղծի դստեր՝ Ն. Թումանյանի հրատարակած «Հովհաննես Թումանյան (ծննդյան 70-ամյակի առթիվ)» գրքում: Արդեն հաջորդ տասնամյակներում Ամենայն հայոց քանաստեղծի ծննդյան օրը տոնվում է փետրվարի 19-ին:

Համո Սուքիասյան – պ. գ. թ., դոցենտ, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող: Գիտական հետաքրքրությունները՝ Հայաստանի առաջին Հանրապետության և Խորհրդային Հայաստանի պատմության խնդիրներ: Հեղինակ է 6 գրքի և շուրջ 80 գիտական հոդվածի: hamosukiasyan@gmail.com

REFERENCES

- A. Zakarjan.** O prazdnovanii 50-letija Ovanesa Tumanjana v Tiflise, HPJ, 2019, № 1 (In Russian).
- A. Inc'ikyan.** Hovhannes T'umanyan. kyanqi yev' stegh'c'agorc'ut'yan patmut'yunə, 1869–1899, Ye'rev'an, 1969 (In Armenian).
- „Avangardn (Ye're'van), 15. IV. 1939 (In Armenian).
- „Banvort (Leninakan), 20. II. 1938; 23. III. 1938 (In Armenian).
- „Grakan t'ert'k (Ye'revan), 20. III. 1938; 28. II. 1969 (In Armenian).
- Hayastani azgayin arxiv. f. 53, c. 5, g. 3; f. 122, c. 1, g. 217; f. 133, c. 1, g. 1484; f. 203, c. 1, g. 28 (In Armenian).
- Haykakan sovetakan hanragitaran, h. 12, Ye'rev'an, 1986 (In Armenian).
- H. S. Badalyan.** Oracuyci patmut'yun, Ye'rev'an, 1940; Ye'rev'an, 1970 (In Armenian).
- <https://hy.wikipedia.org/wiki/%D4%B3%D6%80%D5%AB%D5%A3%D5%B8%D6%80%D5%B5%D5%A1%D5%B6%D6%85%D6%80%D5%A1%D6%81%D5%B8%D6%82%D5%B5%D6%81>
- „Hoktemberikt (Ye'rev'an), 1935, N 3–4 (In Armenian).
- H. T'umanyan.** Ye'rkeri zh'ogh'ovac'u, Ye'rev'an, 1926 (In Armenian).
- „Msh'akt (T'iflis), 15. IV. 1918; 21. II. 1919 (In Armenian).
- N. T'umanyan.** T'umanyani mankut'yunə yev' patanekutyunə. 1869–1883, Ye'rev'an, 1938 (In Armenian).
- N. T'umanyan.** Hovhannes T'umanyan (c'nndyan 70-amyaki ar'tiv), Ye'rev'an, 1939 (In Armenian).
- N. T'umanyan.** Hovhannes T'umanyani mankut'yunə, Ye'rev'an, 1946 (In Armenian).
- N. T'umanyan.** Hovh. T'umanyan. mankut'yun yev' patanekutyun, Ye'rev'an, 1955 (In Armenian).
- N. T'umanyan.** T'umanyani mankut'yunə, Ye'rev'an, 1983 (In Armenian).
- N. I. Idel'son.** Istorija kalendarja, Leningrad, 1925 (In Russian).
- O. Tumanjan.** Izbrannoje stixi i proza, M., 1937 (In Russian).

- O. Tumanjan.** Izbrannije proizvedenija, M., 1946 (In Russian).
,Proletari (T'iflis), 23. III. 1938(In Armenian).
- S. I. Seleshnikov.** Istorija kalendarja i xronologija, M., 1977 (In Russian).
- V. Aharonyan.** Hovhannes T'umanyan. Mardə yev' qagh'aqacin, Boston, 1936 (In Armenian).
,Xorhrdayin Hayastant (Ye'rev'an), 20. II. 1929; 23. III. 1938 (In Armenian).
,Zakavkazskoje slovo (Tiflis), 20. II. 1919 (In Russian).
Zakavkazskij sjejm. Stenograficheskij otchjet' (sJessija pervaja, zasedanije dvadcat' pjatoje, 13-go aprelja),
Tiflis, 2019 (In Russian)
- ,Zhogh'ovrdi dz'aynt (T'iflis), 20. II. 1919 (In Armenian).

РАЗНИЦА МЕЖДУ СТАРЫМ И НОВЫМ КАЛЕНДАРЯМИ И
ВОПРОС О ДАТЕ РОЖДЕНИЯ ОВАНЕСА ТУМАНЯНА
В 1910–1930-Х ГОДАХ

АМО СУКИАСЯН

Резюме

Ключевые слова: Ованес Туманян, Нвард Туманян, Тифлис, Ереван, юбилей, Юлианский календарь, Григорианский календарь, поэт, биография.

После календарной реформы Папы Римского Григория XIII в 1582 году, когда действующий Юлианский календарь был заменен новым – Григорианским, католические страны Европы одна за другой начали использовать новый календарь. Некоторые страны отказались от Юлианского календаря только в XX веке. В этот период разница между двумя календарями вместо 10 дней составила 13 дней.

В Закавказье новый календарь начали использовать с 1 мая 1918 года. Однако из-за отсутствия специалистов четких календарных подсчетов в регионе не проводилось: иногда при упоминании событий XIX века вместо 12 прибавляли 13 дней. По этой причине день рождения великого армянского поэта Ованеса Туманяна (1869–1923) на протяжении двух десятилетий отмечался 20 февраля. После календарных пересчетов в дни 70-летия Ов. Туманяна уже по новому календарю как дату рождения поэта начали отмечать 19 февраля, что отразилось в книге Нвард Туманян, дочери поэта, ‘Ованнес Туманян (к 70-летию поэта)’. С тех пор день рождения поэта отмечается 19 февраля.

Амо Сукиасян – к. и. н., доцент, старший научный сотрудник Института истории НАН РА. Научные интересы: проблемы истории Первой Республики Армения и Советской Армении. Автор 6 книг и около 80 научных статей. hamosukiasyan@gmail.com

THE DIFFERENCE BETWEEN OLD AND NEW CALENDARS AND
THE ISSUE OF THE DATE OF BIRTH OF HOVHANNES TUMANYAN
IN THE 1910–1930SS

HAMO SUKIASYAN

S u m m a r y

Key words: Hovhannes Tumanyan, Nvard Tumanyan, Tiflis, Yerevan, anniversary, Julian calendar, Gregorian calendar, poet, biography.

After the calendar reform of Pope Grigoris XIII in 1582, when the functioning Julian calendar was replaced by a new, Gregorian calendar, European Catholic states began to use the new calendar one after the other. Some states refused the Julian calendar only in the 20th century. During that period, the difference between the two calendars was 13 days instead of 10.

The new calendar in Transcaucasia was put into operation on May 1, 1918. However, due to the lack of specialists, accurate calendar calculations were not performed in the region; sometimes, while mentioning the events of the 19th century in the new calendar, 13 days instead of 12 were added. That is why for about two decades (1919–1938) the birthday of the Armenian poet Hovhannes Tumanyan (1869–1923) was celebrated on February 20. After recounting of the calendar in the days of Hovh. Tumanyan's 70th birth anniversary, the new date of his birth began to be accepted February 19, which was reflected at that time (1939) in the book "Hovhannes Tumanyan (on the occasion of his 70th birthday)", published by Nvard Tumanyan, the daughter of the poet. Already during the next decades, the poet's birthday was celebrated on February 19.

Hamo Sukiasyan – Candidate of Historical Sciences, Assistant Professor. Senior Researcher at the NAS RA Institute of History. Scientific interests: issues of the First and Soviet Republics of Armenia. Author of 6 books and over 80 scientific articles. hamosukiasyan@gmail.com